

Gontzal Fontaneda, gerra ondoan euskaltzale «Carabancheleko kartzelan onartu genuen guk euskara batua»

Iragan mendeko 60ko hamarkadaren bihotzean euskarak Gasteizen egin zuen bidearen lekuko eta lagun izan zen. Kultur borroka beti bezain politikoa zen, eta horrela heldu zitzaizkion guardia zibilak beti bezain guardia zibil, eta sartu zuten zulora Euskal Herritik aparte.

Miel A. Elustondo

ARGAZKIAK: ZALDI ERO

Gasteizen jaioa zara, eta bertan hazia.

Herrandarren kalean, Gasteiz bukatzen zen alderdian. Bestalde, han zen Judi-mendi gaina, gasteiztarren arnagunea, haraxe joaten ginen patata tortilla hartuta. Harantzago, Errepublikara garaian egindako etxeak ziren, “etxe merkeak”, gaur egun Estibalitz hiribideko txalet estimatuak direnak. Eta hantxe Maltzagatik Lizarrara zihoan trenaren geltokia ere. Eta besterik ez... Aita 4 urte nituela hila, ama alargun, lanean hasi zen Haur Lorategia izenekoa.

“Haur Lorategia”?

Bai. Espainiako Falangearen emakumeen saileko gizarte sorospena, esateko moduan. Gasteizko jenderik pobreenarentzako hartzaindegia zen. Zenbat *Cara al sol* kantatu ote nuen han. Goizean, Espainiako bandera jasotzean, *Cara al sol*, eta arratsaldean, jaistean, berriz. Heziketari dagokionez, Franco eta Jose Antonio [Primo Rivera] guztiz presente zeuden han. Ama hartzaindegiko sukaldari izan zen; beste zenbait langilerekin batera egiten zuen lan han.

Hura sukaldeko lanean, ni ume, hartzaindegian. Gainerako umeak etxera joaten ziren arratsaldeko zazpitan. Ni, berriz, hantxe geratzen nintzen amarekin, berak lana bukatu arte. Eskolako adinean, Samaniego eskolara hasi nintzen. Bazkaltzeko garaian, nire lagunak etxera, eta ni Haur Lorategira beti.

Gerra ondoko bizimodua zuena.

Halaxe. Gero, maistra bat izan nuen, Teresa, itsua, kontuak eramateko ondoan hartu ninduen. Elkar asko maitatu genuen. Beraren bitartez, falangeko sail batek Jesusen Bihotza ikastetxean batxilergoa egiteko beka eman zidan, eta ikastetxe hartan gertatu zen nire baitako aldaketa. Batxilergoko bosgarren mailan ginen. Mahaikide nuen Ibarangeluko mutiko bat, Arrotegi deitura zuena. Eguberriak ostean, batak besteari oporretako berri kontatu geniolarik, Arrotegik bi pezetako txanpon bat erakutsi zidan. Alde batean, kapelu frigiari bat zuen emakume baten irudia ageri zuen, “Gobierno de Euzkadi” zioela. Nik, emakume hura Euzkadi ote zen

galdetu nion, eta berak txotxoloka eraso zidan. “Euzkadi euskaldun guztion aberria duk!”, esan zidan. Dena gaztelaniaz, jakina.

Gontzal Fontaneda Orille

Gasteiz, 1943

Garai bateko egoeraren lekuko da Gasteizen, gerra ondoko frankismoarena. Euskararen pizkundea bizi izan zuen, 1958ko euskarazko eskolak eta mugimendu haren eragileak. Banketxean lan eginez atera zuen bizia 1962az gero, nahiz eta euskara irakasle ere izan zen urte askoan. Fontaneda.net helbidean da interneten, non euskararen gramatikaren edukiak eta 2009an Oiongo Araba Euskaraz-en karietara egindako dokumentala ere ageri baitira. Bloga abiaraztekoa da ARGIAN bertan.

Askoz geroago ikasi baitzenuen euskaraz.

Bai, eta garai eta giro hartan Gasteizen, bestela ere gaztelania zelako hizkuntza bakarra. Arrotegik hura esan zidan arte, aberri bakarra Espainia zelakoan nengoen ni. "Euskaldun guztion aberria"... Arrotegik ez zuen atertzen, Franco haizatu zuen, gobernuaren kontra altxatu zela eta hau eta hura. Ordu arte aditu nuenaren kontrakoa esan zidan hark.

Ordu arte ikasitakoa batetik, Arrotegik esan zizuna, bestetik.

Liburutegi publikora joanda erabaki nuen auzia. *Espasa* entziklopedia zuten, eta han dena zioen: Euzkadi, Espainiako Mugimendua, Uztailaren 18ko altxamendua... Oraindik liburutegian daukate entziklopedia. "Hau duk hau, Arrotegik arrazoi dik!". 1958ko urtarrilean ginen, eta urte hartako urrian euskaraz ikasten hasi nintzen.

1958an Gasteizen, Ramiro Maeztu Institutuko eskola haietan, orain EAEko legebiltzarra den horretan?

Bai, euskalduna izan behar nuela guztiz konbentziturata. Jakin nuen eskola haiek zirela eta joan nintzen. Batere arazorik, polizialik, ez zen izan. Peli Lopez Presa izan genuen irakasle, dozena bat ikasle ginela. Oso irakasle saiatua zen Peli, euskaltzale amorratua. Andoni Urresatarazu *Umandi*-ren gramatika erabiltzen zuen metodotzat. Bi urte egin eta hango eskolak bukatu zirenean, Peli Presak Jesus Langilea ikastetxera jotzeko esan zigun. Hurrena, Arte eta Langile Eskolan ere eman zituzten euskara eskolak... Gauzak mugitu egin ziren, aldatu.

Peli Lopez Presa beti irakasle zuek.

Jesus Langilea ikastetxean poliziaren bisita izan genuen, eta handik alde egin behar izan genuen, Peli Presaren etxera orduan. Pelik bazituen laguntzaileak, Barrueta, Peli Martin Latorre... Eta gero, ni kartzelatik irten nintzenean, talde gehiago eta irakasle gehiago ziren. Gogoratzen naiz Gernikako bat ere bazela, Pertika, Kordoban erbesteratua eduki eta gero Gasteizen bizi zena. Haren autoak ere Kordobako matrikula zuen, eta jendeak kontra egiten zion: "Hi, andaluzak!". Berak, berriz, euskaraz isilarazten zituen.

Zeu ere irakasle izan zinen garai hartan.

Euskaraz jakin gabe hasi nintzen irakasten, 1966an. Elizbarrutiaren eskolan, orain unibertsitate campusean dagoen eskola horretan. Felipe Ibarraran zen han irakasle, baina soldadutzara joatekoa zen eta niri eskaini zidan eskola haiek ematea, eta zer edo zer banekieenez –askorik ez–, neuk zuzendu nuen talde hura urritik 1967ko ekainera. Ezin izan nuen kurtsoa amaitu, guardia zibilek harrapatu ninduten eta.

Euskaraz bazenekien.

Gutxi. Irakatsi ere, beharbada gaztelaniaz irakasten genuen. 70eko hamarkadaren hasieran Juan Bautista Gamiz irakasle taldea sortu zenean, orduan bai, euskarazko metodoa egin genuen. Eusebio Osa, Pako Eizagirre, Jeni Prieto... hainbat irakasle ginen. Metodoa egin genuen, geure erakoa: *Hizketan* zuen izena. Aditza eratzea –nor-nori-nork eta

beste–, neuk egin nuen; Eusebio Osak, testuak, langileak gora eta nagusiak behera; eta Maribel Elizondok jo zuen material hura makinaz. Aurretik, Umandiren gramatika, eta geroago, Patxi Altunaren *Euskera, hire laguna!* izenekoa erabili genuen. Gogoratzen naiz ez genekiela zer zen "hire" hura, eta galdetu edo libururen batean begiratu behar izan genuela.

Esan diguzunez, ez zenuen zure estrelnako irakasle urtea amaitu. Atxilotu egin zintuzten 1967ko ekainean.

Hemen San Vitor mendiko eguna ospatzen da uda atarian. Garai hartan, polizia ez zen mendira iristen eta urte hartan sekulakoa egin zuten EGikoek. Bateko ikurrina, besteko oiha... Guardia zibila hara ez iritsita ere, baten batek ikusi zituen zertan zebiltzan gazte haiek, eta salatu. Eta bata eta bestea, jendea atxilotzen hasi ziren. PNVkoak

Kultura

“Guardia zibilak bigarren aldiz harrapatu ninduean, Estibalizko santutegira sartzen ikusi nindutela esan zidaten. Nik, baietz, bilera egin zela, baina kultur gaiak jorratu zirela han, bertan zela Isidro Baztarrিকা priorea ere, bilerak ez zuela ETArekin ez politikarekin ikustekorik. Eta egia zen”.

Sarerik ez

“Batzuk eta besteak ari ginen Gasteizen euskaraz irakasten garai hartan, baina ez genuen bata bestearen berririk. Aditua nuen Izaskun Arrue Zerkabarren kalean haurrei euskaraz irakasten ari zela, baina besterik ez. Esaterako, ez nuen inoiz Izaskun ezagutu”.

lehenik, eta gainerako guztiak ondoren. Ni ez nintzen mendian izan, baina atxilotuak jotzen hasi zirenean, izenak eskatzen, batek nirea esan zuen eta kito, atxilo eraman ninduten, beste askorekin batera. Hogeiren bat mutil, eta neska bat, barrura.

Beraiek esanda dakigu: mutil haien artean zen Jesus Estrada [ARGIA, 2.087 zbka.] eta neskari dagokionez, berriz, Arantxa Aretxandieta zen [ARGIA, 2.105 zbka.].

Bai, Jesus Estrada zen bat. Jesusek eta beste batek Olarizu mendian zegoen telebista antena bat saboteatu zuten futbol partida bat ematen ari ziren bitartean. Emisioa eten zuten, edo antena hondatu, behintzat!

Jipoitu egin zintuztetela esan zigun Jesus Estradak.

Bai. Jipoitu, denok. Hala ere, ez zen

izan gero ezagutuko genuen tortura: bainuontzia eta horiek. Ni, adibidez, gogotik jipoitu ninduten, baita koronel tenienteak berak ere. Barrua behar du, agintean eta jotzen. Jipoitu ez ezik, behatz artean taulatxo batzuk jarri eta estutu egiten zizkidaten. Hura mina, hura! Guardia zibilaren tortura ohikoa zen. Horrekin batera, presio psikologikoa. Haiek bazekiten ama alarguna nuela, eta esaten zidaten, kolpeka erasotzen zidaten bitartean: “Dena kontatzen ez badiguk, atxilo ekarriko diagu hire ama”. Bakea kaleko kartzelan eduki gintuzten atxilotu guztiok, behean gu, mutilok, eta goian Arantxa, bera bakarrik. Ekainaren 21ean harrapatu ninduten ni, eta abuztuaren lehenean behin-behinean libre utzi gintuzten guztiok. Hurrengo urtean, berriz, berriro atxilotu gintuzten, eta orduan ez nintzen hain erraz libratu, bigarren aldian nuelako.

1968an bigarren erorketa.

Bai, euskarazko meza esaten zen brigadetan, eta hantxe ibiltzen ginen Arantxa Aretxandieta eta biok. Esana genion elkarri: “Gutako bat harrapatzen badute, besteak hobeto du ihesi joan”. Esan eta egin. Guardia zibilak nire bila etorri ziren, eta Arantxak alde. Bestalde, polizia Sabin Arana atxilotu zuenean, guardia zibilak sarekada egin zuen. Gu errete geunden ordurako, guardia zibilak aurreko urtetik zuen gure berri. Eta barrura 1968ko martxoan.

Gasteizko Olabide ikastolaren historia kontatzen duen liburuan Peli Martinek dio 1967-1968 ikasturtean ikastolaren ingurukoak bilerak egiten hasi zirela Estibalizko santutegian ikastolak, euskara, eta euskal kultura Araban sustatzeko asmoz. Baina martxoko bilera eta gero, han izandako bi lagun atxilotu zituztela eta bertan behera utzi zituztela bilera haiek.

Xabier Bareño Etxebarria eta biok. Hil zen Bareño, gernikarra, ETAko liberatua sasoi hartan. Nik harremana nuen Estibalizko priore Isidro Baztarrিকাrekin. Nire irakaslerik onena izan zen: *Nor-nori-nork, El secreto del verbo vasco* liburua eman zidan eta betiko izorratu ninduen. Kar, kar... Beharbada berak aipatuko zidan bilera egitekoak zirela, giroa aldatzen ari zela edo halakoren bat. Bestalde, garai hartan oso ohikoa zen Gasteizetik Estibalizera joatea, eta halaxe joan ginen Bareño eta biok, oinez.

Martxoaren lehenengo igandean izan zen bilera.

Eta handik laster etorri zitzaizkidan guardia zibilak banketxeko lanera. Kuartelillora eraman ninduten. Poliziak Sabin Arana eta Koldo Grajales harrapatu zituen. Guardia zibilek bazekiten non ibiltzen ginen, Ariznabarra auzoan bilera eginak ginen euskarazko eskolen inguruan. Bazuten gure berri. Harrapatu nindutenean Estibalizko bileren gainean ere galdetu zidaten, baina ETAkoa nintzela zen akusazioa. Sabin Arana gora eta behera ibili zitzaizkidan. Hura ez zen nire hirurkoko, ordea, eta ez nekien askorik. Bost axola haiei, ni kartzelara berriro. Nirekin batera atxilotuak behin-behineko askatasunaz atera ziren kartzelatik. Nik hiru urte eta erdi egin nituen kartzelan, eta ez nuen jakin zer izan zen Gasteizen bilera hura eta gero, ikastolak aurrera egin zuela besterik.

Guikuri
01138 Murua (Araba)
info@guikuri.com
www.guikuri.com

Telefonoak:
945 464 084
615 782 323 / 685 737 210

Tolosako Babarruna

BERTAKOAK
GUREAK
GOZOAK
KALITATEZKOAK

Hoberenak soilik
aukeratzen ditugulako

© 943 650 253
www.tolosakobabarruna.eus

Euskara batuaren auziak jo zintuen zu ere?

Bai, baina obedienteak ginen. Euskara batuarena Carabanchelen geundela lehertu zen. Aldizkari bat egiten genuen han, marrazkiak nireak. Carabanchelen izenordainak erabiltzeko tirria zuten: "¡Esa comida! ¡Ese Fontaneda!...". Oihurik ezagunena, hala ere, "¡Esa cena!" zen. Eta, horrela, guk *Apari ori!* jarri genion izena aldizkariari. Hala ere, laster aldatu zen hura, *Afari hori!* izena hartu baitzuen. Alegia, hantxe aldatu zen euskara guretzat. Eta onartu genuen. Lagunartean, etxean, jolasean... ontzat ematen genuen nork bere euskara erabiltzea, euskalkiak eta beste, baina bestela, euskara batua behar genuen, beste hizkuntza guztiek bezala. Beharbada eztabaidaren bat izango zen, baina *Afari hori!* agertu zenean, onartuak genituen Euskaltzaindiaren erabakiak. Carabanchelen onartu genuen euskara batua.

1971n irten zinez, zer giro zen Gasteizen?

Euskara taldeak egituratuak zeuden, irakasleak eta ikasleak. Politikari dagokionez, erreta nengoen, ETaren barneko zatiketa gauzatu zegoen -Jaeneko kartzelan geundela gertatu zen bosgarrenaren eta seigarrenaren artekoa-, Gasteizko kalean euskara gehiago entzuten zen -nahiz eta gutxi-, eta gainerakoan, aldaketa handirik ez nuen nik sumatu.

Hiru urte tarte txikia da ezer errotik aldatzeko, gertakari handiren bat ez bada, behintzat. Martxoaren hirukoak, adibidez, bai, gauzak aldarazi zituen. Gainerakoan, poliki-poliki aldatzen da gizartea.

Militatzen segitu zenuen.

1971n kartzelatik irteerakoan bai. ETA VI.ekoa nintzen, baina erreta geundena aparte biltzen ginen, erdi-militante ginen. 1975 aldera, Espainiako Langileen Alderdi PTERa sartu nintzen, eta 1979an, alderdiak bat egin zuen beste batekin, ORT [Langileen Alderdi Iraultzailea] izenekoarekin. Baina hark ere ez zuen luze iraun, 1980an desagertu baitzen. Orduantxe kito niretzat militantzia politikoa. Kartzelatik irten eta gero, eraikuntza-materialeko enpresa batean hasi nintzen lanean. Ezin izan nuen itzuli lehengo lanera, Banco Vizcaya, ze lehen kondena jaso eta hilabetera, kartzelan nengoela, eskutitza jaso nuen bankutik, esanez lanetik kanpo uzten nindutela. 1973an Lankide Aurrezkian hasi nintzen lanean, harik eta amnistia bat-edo eman zuten arte. Orduan, sindikatuen borroka eta gero, berriz hartu ninduten Banco Vizcayan, 1976an. Lankide Aurrezki utzi eta lehengo Banco Vizcaya itzuli nintzen, duintasunez, eta duintasunagatik. Aspaldi utzi nion militatzeari, baina ez boto emateari. Beti ematen dut, garai batean boto ematerik ere ez zegoen eta. ■